

SAMOPERCEPCIJA DRUŠTVENOG POLOŽAJA INVALIDA DOMOVINSKOG RATA

Tihana JAŠAREVIĆ, Zdravka LEUTAR
Pravni fakultet, Zagreb

UDK: 316.66-058.65-056.26(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. 7. 2008.

Rad se bavi položajem invalida Domovinskog rata u društvu iz njihove perspektive. U uvodnom je dijelu predstavljena pravna legislativa i odnos društva prema invalidima Domovinskog rata. U istraživanju provedenom u studenom 2007. godine sudjelovalo je 17 branitelja iz Domovinskog rata kojima je utvrđen status hrvatskoga ratnog vojnog invalida. Ispitani su metodom polustrukturiranog intervjua. Cilj istraživanja bio je utvrditi njihova mišljenja i iskustva o vlastitu položaju u društvu. Kao važne za društveni položaj invalida Domovinskog rata, rezultati istraživanja pokazali su nekoliko kategorija: stigmatizaciju, medijsko stereotipiziranje, nezadovoljstvo sustavom braniteljske skrbi, nezadovoljavajuće zakonodavno i političko stanje i nezadovoljavajući društveni položaj te potrebu za društvenom participacijom. Zaštitni činitelji kao pomoć u svakodnevnom životu izraženi su u pet kategorija: obitelj i prijatelji kao zaštitni faktor, samopoštovanje kao obrambeni mehanizam, osjećaj korisnosti, pozitivan tretman i poštovanje u širem društvu, dok su svoju sliku budućnosti ispitanici izrazili u tri kategorije: nejasna slika budućnosti, očuvanje zdravlja i pomoć suborcima. Može se zaključiti da su invalidi Domovinskog rata nezadovoljni svojim položajem u društvu te da žele sudjelovati u njemu kao aktivni sudionici procesa. Naglašavaju važnost poštivanja ljudskoga dostojanstva i važnost socijalne podrške. Budućnost vide u vlastitoj solidarnosti te potrebi rada na rehabilitaciji i očuvanju zdravlja.

Ključne riječi: invalid Domovinskog rata, društveni položaj, stigmatizacija, društvena participacija, zaštitni činitelji

Zdravka Leutar, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51,
10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: zleutar@pravo.hr

UVOD

U članku 5. Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihove obitelji dana je zakonska definicija invalida Domovinskog rata, koja glasi: "Hrvatski ratni vojni invalid iz Domovinskog rata je hrvatski branitelj iz Domovinskog rata kojemu je organizam oštećen najmanje 20% zbog rane ili ozljede koje je zadobio u obrani suvereniteta Republike Hrvatske, odnosno kao zatočenik u zatvoru ili neprijateljskom logoru u Domovinskom ratu. Hrvatski ratni vojni invalid je i hrvatski branitelj iz Domovinskog rata kojemu je organizam oštećen najmanje 20% zbog bolesti, a bolest, pogoršanje bolesti odnosno pojava bolesti neposredna je posljedica sudjelovanja u obrani suvereniteta Republike Hrvatske u Domovinskom ratu" (NN 174/04., 92/05., 2/07., 107/07.).¹

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, u 2001. godini u ukupnoj je populaciji popisano oko 430 tisuća osoba s invaliditetom, dok se za 46 tisuća kao uzrok invalidnosti navodi Domovinski rat i njegove posljedice.² No na temelju tih podataka ne mogu se donijeti pouzdani zaključci o brojčanom stanju samih invalida Domovinskog rata, jer oni ne razlikuju kategoriju civilnih od kategorije ratnih vojnih invalida. Nadalje, prema podacima Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, u Hrvatskoj je trenutačno registrirano 43.493 hrvatskih ratnih vojnih invalida, od kojih je 860 najtežih (100% I. i II. skupine), dok je 7746 branitelja koji su ostvarili status hrvatskoga ratnog vojnog invalida po osnovi oboljenja od PTSP-a. S druge strane, prema podacima Hrvatskog registra osoba s invaliditetom, u Republici Hrvatskoj ima 34.610 invalida Domovinskog rata, no i ti se podaci opravdano mogu smatrati nedostatnima i nepouzdanima, jer se hrvatski branitelji ni u njihovim statistikama ne vode kao posebna skupina.³ Iako nepouzdana, razni izvori navode kako je u samom ratu ranjeno oko 13 tisuća vojnika, što, u odnosu na današnje podatke o 34 tisuće invalida Domovinskog rata, pokazuje da se njihov broj znatno povećao u mirnodopskim uvjetima, odnosno od 1996. godine, koja se smatra zadnjom ratnom godinom. Mogući razlog tom povećanju mogla bi biti i sama zakonska definicija, koja u kategoriju invalida Domovinskog rata ne svrstava samo hrvatske branitelje kojima je organizam oštećen u ratu nego i one kod kojih se bolest, kao neposredna posljedica sudjelovanja u ratu, javila i godinama nakon rata.

Invalidi Domovinskog rata specifična su populacija u tom smislu što oni zaista jesu invalidi, no ratni i vojni, a ne civilni. Upravo to obilježje kao "ratnih" i "vojnih" jest ono što ih razlikuje od ostalih osoba s invaliditetom i što ima brojne implikacije na gotovo sve aspekte njihova života. Uzroci nastanka njihove invalidnosti drugačiji su upravo stoga što su kao

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

vojnici i ratnici gotovo preko noći postali teški ranjenici i ratni invalidi. S obzirom na činjenicu da svaka osoba djeluje kao jedinstvena cjelina biofizičkih i psihičkih karakteristika koje se sastoje od osobnog identiteta, individualnosti i ličnosti pojedinca, logično je da svaka povreda fizičkog integriteta nužno rezultira i povredom psihičkog integriteta. Osim toga, većina je njih prije ranjavanja proživjela brojne stresne i traumatske događaje, a samo je ranjavanje bilo tek posljednji traumatski događaj. Takve su okolnosti dovele do toga da, osim tjelesnih ozljeda, imaju i brojne psihičke ozljede prouzročene ratnim traumatskih doživljajima u kojima su se borili za svoj život i za život svojih suboraca (Frigelj, 2003.). U prilagodbi na invaliditet i u procesu rehabilitacije veći utjecaj ima subjektivna percepcija same osobe s invaliditetom nego opseg tjelesne invalidnosti i u tom smislu invalid mora više naučiti kako živjeti s vlastitom percepcijom invalidnosti negoli sa samom invalidnošću (Frigelj, 2003.). Upravo se u tom procesu suočavanja javlja velika uloga društva, jer nije dostatno da sam čovjek prihvati sebe kao invalida, nego to mora učiniti i okolina u kojoj živi. Vezano uz invalide Domovinskog rata, problematika odnosa društva prema njima prožeta je određenim specifičnostima. Odnos našega društva prema ratom traumatiziranoj braniteljskoj populaciji mijenjao se u tri faze. Prva faza, slikovito nazvana "fazom medenoga mjeseca", period je tijekom kojeg se braniteljima iskazivala zahvalnost za sudjelovanje u ratu i nastojala im se pružiti sva moguća potpora kojom je društvo u to vrijeme raspolagalo. Nakon nje uslijedila je tzv. "faza otrežnjenja", tijekom koje se preispitivala sva težina tereta zbrinjavanja ratnih stradalnika, a što je na kraju rezultiralo smanjenjem financijske i ukupne socijalne potpore. Posljednja faza, koja je i danas prisutna, naziva se "faza negacije" i odnosi se na period tijekom kojeg se u društvu minimaliziraju rezultati rata i propitkuje opravdanost njegova vođenja, a branitelji, osobito oni koji su stradali u ratu, takav odnos doživljavaju kao neželjeni podsjetnik i smetnje okretanju prema boljoj budućnosti (Komar i Vukušić, 2004.). Takav odnos imao je – i još uvijek ima – brojne negativne implikacije na živote invalida Domovinskog rata i čitave braniteljske populacije. Kratko razdoblje "medenoga mjeseca", u kojem se slavilo junaštvo, ratnički duh, zajedništvo i nacionalni osjećaji, branitelje je ispunjavalo samopoštovanjem, zadovoljstvom i svrhovitošću ratnih žrtava. Pa iako je s vremenom društvo početnu znatizeljnu zamijenilo svakodnevnim stvarima, na strani branitelja i dalje je ostala želja za susretljivošću, suosjećanjem i odavanjem priznanja (Frigelj, 2003.).

Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora donio je 2000. godine Deklaraciju o Domovinskom ratu (NN 102/00.), ko-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

jom se naglašava važnost poštivanja dostojanstva invalida Domovinskog rata, promiče načelo individualne odgovornosti i regulira uloga medija o ovoj populaciji osoba s invaliditetom. Tom se Deklaracijom svi građani, državne i društvene institucije, sindikati, udruge i mediji pozivaju, a dužnosnici i sva državna tijela obvezuju, štiti temeljne vrijednosti i dostojanstvo Domovinskog rata, kao zalog vlastite civilizacijske budućnosti. Na taj se način, kako se navodi u Deklaraciji, čuva moralni dignitet hrvatskoga naroda i svih građana Republike Hrvatske te štiti čast, ugled i dostojanstvo svih branitelja i građana koji su sudjelovali u obrani Domovine. Ovom se Deklaracijom Republika Hrvatska ujedno obvezala da će, u skladu s temeljnim načelima pravednosti i građanske solidarnosti, a u okviru svojih materijalnih mogućnosti, svim hrvatskim braniteljima, obiteljima poginulih i stradalnicima Domovinskog rata koji su najzaslužniji za njezino stvaranje osigurati punu zaštitu, dostojanstvo i skrb. Nakon Deklaracije o Domovinskom ratu doneseni su brojni propisi o stambenom zbrinjavanju,⁴ kreditiranju,⁵ obrazovanju⁶ i zapošljavanju⁷ branitelja i invalida Domovinskog rata. Iako se iz brojnosti tih zakona i propisa može zaključiti kako se država prema invalidima Domovinskog rata odnosi aktivno i pozitivno, ne smije se zane-mariti činjenica da uloga države nije samo u donošenju zakona i propisa, jer se normom ne može, na općenit način, zamijeniti proaktivno djelovanje državnih tijela, lokalnih i regionalnih vlasti, poslodavaca i civilnoga društva da se smanje nejednakosti invalida i kompenzira njihov neprirodni položaj koji iz te nejednakosti proizlazi (Dulčić, 2003.).

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj je ovog istraživanja dobiti uvid u osobna iskustva i stavove invalida Domovinskog rata koja se odnose na njihova mišljenja i iskustva o vlastitu položaju u društvu.

U skladu s ciljem istraživanja postavljeni su sljedeći problemi:

1. Kako invalidi Domovinskog rata vide vlastiti položaj u društvu?
2. Koji zaštitni činitelji invalidima Domovinskog rata pomažu u svakodnevnom životu?
3. Kakva je slika budućnosti invalida Domovinskog rata?

METODOLOGIJA

Način provedbe istraživanja

Istraživanje je trajalo mjesec dana (studeni, 2007.), tijekom kojeg je, metodom polustrukturiranog intervjua, ispitano 17 branitelja iz Domovinskog rata sa statusom hrvatskoga ratnog vojnog invalida. Ideja istraživanja prvotno je predstavljena predsjedniku Udruge zagrebačkih branitelja Vukovara, posred-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

stvom kojeg je ostvarena suradnja s još pet drugih Udruga branitelja u kojima aktivno djeluju branitelji spremni na sudjelovanje u istraživanju. Ispitivanja su se provodila na području Grada Zagreba i Grada Varaždina u šest udruga proizašlih iz Domovinskog rata – Udruzi zagrebačkih branitelja Vukovara, Udruzi hrvatskih dragovoljaca i veterana Domovinskog rata, Udruzi sudionika Domovinskog rata 150. brigade, Udruzi hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata, Udruzi branitelja logoraša Grada Zagreba i Zagrebačke županije te u HVIDRA-i Varaždin. Prije početka ispitivanja svim je sudionicima detaljno objašnjena tematika i svrha istraživanja, a nakon zajamčene povjerljivosti i anonimnosti svi su ispitanici pristali na snimanje razgovora. Razgovor je vođen prema unaprijed određenoj skupini pitanja, koja su modificirana u skladu s tijekom razgovora, a svaki je razgovor u prosjeku trajao 15 minuta. Intervjui su snimljeni u audiozapisu i potom prepisani u doslovnom obliku.

Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo 17 branitelja iz Domovinskog rata kojima je utvrđen status hrvatskoga ratnog vojnog invalida. Invaliditet ispitanika kreće se u rasponu od 30% do 90% oštećenja organizma, od čega je najmanje onih s najnižim stupnjem invaliditeta (dvojica imaju 30%, a dvojica 40% oštećenja organizma). Četvorica ispitanika imaju 50%-tni invaliditet, odnosno oštećenje organizma, njih petorica 60%, trojica 70%, a tek jedan ispitanik ima utvrđeno 90%-tno oštećenje organizma.

Prosječna dob ispitanika jest 47 godina ($M = 47,49$), s time da najmlađi ispitanik ima 37, a najstariji 65 godina. Obrazovna je struktura takva da većina ispitanika, njih 11, ima srednju stručnu spremu i svi su bili radno aktivni prije rata, i to na različitim radnim mjestima (4 policajaca, bankovni službenik, informatičar, obrtnik, kvalificirani radnici, direktor tvrtke). Šestero ih ima visoku stručnu spremu i također se razlikuju po stručnim profilima, pa tako jedan ispitanik ima završena dva fakulteta i trenutačno radi na magisteriju, jedan je magistar znanosti, a među njima je i akademski slikar, pravnik, ekonomist i policajac. Većina ispitanika (njih 16) umirovljena je, a samo je jedan radno aktivan.

Većina je ispitanika u braku (njih 15), dok je jedan rastavljen, a jedan je neoženjen. Samo 1 ispitanik nema djece, dok ostalih 16 ima, i to njih 10 po dvoje djece, 5 po jedno, a tek 1 ispitanik ima troje djece. Stambena je situacija ispitanika takva da 14 njih ima riješeno stambeno pitanje i stambeno su zbrinuti, a tek troje ima neriješenu stambenu situaciju (jedan živi kao podstanar kod prijatelja, jedan u gradskom stanu, a jedan je još na listi čekanja za stambeno zbrinjavanje branitelja).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

Kako se od ispitanika nije tražilo da navode točan iznos svojih novčanih primanja, ova se skupina podataka svrstavala u dvije kategorije (zadovoljan – nezadovoljan). Od 17 ispitanika njih 9 navelo je kako je zadovoljno svojim novčanim primanjima, 5 ispitanika nije potpuno zadovoljno, dok je njih 3 potpuno nezadovoljno.

Obradba podataka

Za obradbu podataka upotrijebljen je postupak kvalitativne analize, dok je za organizaciju prikupljenih podataka primijenjena metoda otvorenoga kodiranja. U skladu s tom metodom prvi je korak u obradbi podataka bio uređivanje empirijske građe unutar koje su obilježene rečenice i dijelovi rečenica koje su bile značajne s obzirom na postavljene probleme, čime su određeni tzv. kodovi prvog reda. Nakon toga proveden je postupak pridruživanja srodnih pojmova u kategorije kojim je svakom kodu prvog reda pridružen relevantan pojam kao kod drugog reda i na taj se način naglasila srž svake jedinice teksta. Posljednji korak u obradbi podataka bio je pridruživanje srodnih pojmova u kategorije, nakon čega je provedena njihova analiza. Primjer obradbe podataka može se vidjeti u sljedećoj tablici:

☉ TABLICA 1
Zaštitni činitelji

Izjave ispitanika o zaštitnim činiteljima koji im pomažu u svakodnevnom životu	II. razina	III. razina
Jedine situacije u kojima osjećam da netko ima poštovanja prema meni jesu one privatne koje uključuju moje prijatelje ... prijatelji se uglavnom prema meni odnose s poštovanjem ... (1)	- druženje s kolegama suborcima	
Pozitivno sam tretiran u društvu ... (2)		
... druženja i organizacije raznih susreta gdje se branitelji najbolje osjećaju ... (3)		
... možeš profitirati od prijateljstva s drugima i kroz interakciju s prijateljima ... (8)		
... imam puno prijatelja proizašlih iz rata, puno prijatelja iz civilnog društva prije rata ... stekao sam prijatelje u ratu, a to je malo jače prijateljstvo od onog civilnog, jer smo u ratu svi slijepo vjerovali jedni drugima ... (13)	- prijateljstvo	- obitelj i prijatelji kao zaštitni faktor
... s prijateljima otići na kavicu – e to je već nešto ... druženje mi je isključivo važno ... (14)		
... vrijeme provodim u vikendici jer me to opušta i tamo mi je najljepše daleko od gužve i vreve uz uski krug ljudi ... (16)		
Uživam u djeci, obitelji i društvu prijatelja ... (4)	- podrška obitelji	
Meni je obitelj pomogla, bila uzdanica i podrška da izdržim sve to ... da supruga i djeca nisu imali toliko razumijevanja za mene, ja ne znam gdje bih danas bio ... (13)		

(nastavak na sljedećoj stranici)

Izjave ispitanika o zaštitnim činiteljima koji im pomažu u svakodnevnom životu	II. razina	III. razina
Ponosan sam na to što sam branitelj i HRVI ... (1)	- ponos	
Ja to nosim u sebi ... ja sam ponosan na to što sam bio ... (12)		- samopoštovanje kao obrambeni mehanizam
Osobno nisam čovjek koji je nezadovoljan ... ja mislim da tvoj status ovisi o tebi samome ... koliko se sam trudiš, koliko si ga imao prije u toj ga mjeri imaš i danas ... (13)		
... čovjek si uzme pa se bavi nekim hobijima... (6)		
Najbolje se osjećam kada sam sam ... vrijeme provodim na Dravi, imam tamo jednu kućicu i tamo mi je najljepše ... (5)		
... imam jedan vid osobne slobode i nisam vezan uz društvene norme ... meni je bitno da se ne moram ustati ujutro kada moram nego kada hoću i raditi šta hoću ... (8)		
... ako se ne baviš ničime onda poludiš... ja radim oko kuće, vrta, građevine ... (6)	- hobiji i zanimacije	- osjećaj korisnosti
Meni nikakva materijalna prava nisu stvar dostojanstva ... nego udruge preko kojih radimo projekte u našem zajedničkom interesu... (8)		
... radno sam aktivan i sudjelujem u radu naše udruge veterana ... ja sam se normalno zaposlio ... (9)	- radna aktivnost	
... tajnik sam udruge veterana ... ja sam po struci magistar i mogao sam naći posao ... (10)		
Zadovoljan sam jer se bavim mirovnim radom i rješavanjem problematike civilnog društva ... surađujemo međudržavno, idemo na seminare i okupljanja vojski po svim zemljama ... (13)		
... u bolnicu su me odmah primili, odmah su me tretirali i činili sve ono što je od početka trebalo činiti ... poštovanje bez obzira na to što sam bolestan ispunjavalo me zadovoljstvom i osjećajem dostojanstva ... (1)	- bolnički tretman	
... meni je Grad Varaždin izašao u susret sa svime i sve što mi treba za zdravlje plaćam puno manje no što to realno košta ... postoje neki sustavi i institucije koje nas štite ... neki te doktori cijene ... (6)		- pozitivan tretman i poštovanje od strane šireg društva
... nevladine udruge i udruge iz Domovinskog rata zaista pomažu HRVI i braniteljima ... (2)	- pomoć udruga	
... država mi je izašla u susret kada su bili otkupi stanova ... (10)		- poštivanje od strane državnih institucija
... kada nas se vrednuje i spomene u prilikama koje su za to predviđene kao što su dan grada, županije i slično ... (8)		
... premijer se pred UN-om zahvalio hrvatskim braniteljima za stvaranje ove države ... (9)		

REZULTATI I RASPRAVA

Društveni položaj invalida Domovinskog rata

Da bi se dobio uvid u osobne stavove invalida Domovinskog rata glede njihova položaja i statusa u društvu, ispitanicima su postavljena pitanja: "Opišite kakvim doživljavate vlastiti položaj i status u društvu kao invalida Domovinskog rata", "Da li ste i u kojim situacijama bili drugačije tretirani samo zato što

ste invalid Domovinskog rata", "Kakvim ocjenjujete odnos društva prema invalidima Domovinskog rata". Analizom odgovora ispitanika na pitanja koja su im u ovom dijelu postavljena dobiveno je 5 kategorija.

Stigmatizacija

Stigma se shvaća kao socijalni konstrukt koji definira ljude pripisujući im neke karakteristike te ih obilježava ili obezvrjeđuje kao posljedicu takva razlikovanja (Jones, 1984., prema Dinosa i sur., 2004.). U tom smislu invalidi Domovinskog rata svoj položaj u društvu opisuju kao stigmatiziran, a koji se kao takav očituje u predrasudama i stereotipima koji su prema njima upereni od strane drugih kao i njihovim razlikovanjem od ostatka društva ("... gdje god se o nama govori uvijek se kaže 'oni' i time se branitelji odvajaju od ostatka društva ... mislim da su branitelji društveno stigmatizirani treba nam 'ruka' da nas se integrira natrag u društvo, a ne da nas se stigmatizira ... (3)"; "... postoji zazor 'joj, dalje od njih, oni su ratoborni i s njima se ne može razgovarati' ... postoje jaz i predrasude prema braniteljima ... (13)").

Osim predrasuda i stereotipa, stigmatizaciji ratnih vojnih invalida pridonose i pogrešne predodžbe koje ljudi u društvu imaju o invalidima Domovinskog rata ("... ljudi govore da sve radimo iz osobne koristi ... imamo malo veće ambicije nego što ostali misle ... ljudi govore da smo privilegirani i da nam se sve daje ... (16)"; "... ljudi mi govore da je meni lako jer sve u životu imam riješeno ... (3)"; "... ljudi imaju krivu sliku o nama jer nas sve trpaju u isti koš... (11)"; "... ratni invalidi su danas krivo prikazani u očima društva ... (15)").

Prema teorijskim definicijama, stigma se često povezuje i s pojmom marginalizacije. Povezanost tih dvaju socijalnih konstrukata vidi se iz odgovora ispitanika, prema kojima se proces stigmatizacije, osim kroz stereotipe, predrasude i krive predodžbe, odvija i kroz getoiziranje invalida Domovinskog rata u smislu njihova odvajanja od ostatka okoline i stavljanja na marginu društva ("... branitelji su se getoizirali ... (3)"; "... oni nas getoiziraju u stambenom pogledu kada nam daju stanove na jednom mjestu ... kada se ide na more onda svi branitelji i invalidi idu na jedno mjesto ... trebalo bi biti različitosti ... (6)"; "... društvo ih je izoliralo ... stavljaju ih u geto ... stavljaju ih u zajednička naselja i zgrade isključivo za branitelje ... (10)").

Medijsko stereotipiziranje

Ključne su osobine stereotipa te se njima ljudi kategoriziraju po vrlo vidljivim značajkama, nakon čega im se kao pripadnicima iste kategorije svima pripisuje posjedovanje istih značajki, što na kraju rezultira time da se bilo kojem pojedincu za

kojeg se smatra da pripada toj grupi pripisuje posjedovanje tih istih značajki. Takve osobine definiraju stereotipe kao previše pojednostavnjene i previše generalizirane apstrakcije o grupama ljudi, i to uglavnom netočne (Pennington, 1997.).

Iz odgovora ispitanika vidi se kako položaj invalida Domovinskog rata u društvu bitno određuju mediji, koji kao sredstvo kroz koje ljudi dobivaju informacije stereotipiziraju braniteljsku populaciju i na taj način uvjetuju njihov nezadovoljavajući društveni položaj. Medijsko se stereotipiziranje provodi medijskim napadima na branitelje i senzacionalizmom vezanim uz njih te događajima oko njih, kao i nepoštivanjem načela individualne odgovornosti ("... tužno je što nas se kroz medije napada ... (11)"; "... mediji se danas vode nekim senzacionalizmom ... (3)"; "... mediji su skloni iz braniteljske situacije izvući eksces a ne pozitivnu stvar ... mediji pišu da je branitelj opljačkao kladionicu ... lopov je taj koji je opljačkao ... (2)"; "... mediji ne bi trebali spominjati pridjev 'hrvatski branitelj' kada netko opljačka banku i počini samoubojstvo jer takve situacije nemaju veze sa samim naslovom hrvatskog branitelja i svatko odgovara za svoje postupke ... (1)"). Osim napada i senzacija, druga je krajnost odnosa medija izražena kroz samu medijsku nezainteresiranost za branitelje i invalide Domovinskog rata ("... Odnos je medija poprilično loš i nezainteresiran (3)"; "... mediji su danas izgubili interes za populaciju vojnih invalida ... (9)"; "... mediji pokazuju relativnu nezainteresiranost za našu populaciju ... mi smo kao tema polako izbljedjeli ... (7)"). Ispitanici ističu kako se stereotipiziranje cjelokupne populacije invalida Domovinskog rata provodi i kroz medijske neistine, a koje su ujedno i najveći krivac za stvaranje negativne slike o ratnim vojnim invalidima ("... pojedini mediji se ne informiraju kako treba kada pišu o nama i tako se stvara kriva slika ... (13)"; "... pišu se i govore neprovjerene priče bez podloge na činjenicama ... stvaraju se negativne slike o nama ... (16)"; "... mediji su krivi za stvaranje loše slike o nama ... ne provjeravaju ono o čemu pišu ... (14)").

Nezadovoljstvo sustavom braniteljske skrbi

U sustav skrbi za branitelje ulazi niz prioriternih programa namijenjenih isključivo braniteljima i osobama sa statusom ratnoga vojnog invalida, nazivanih programima mjera skrbi za hrvatske branitelje i članove njihovih obitelji. Od niza materijalnih prava i mjera koje se prema njima primjenjuju unutar sustava braniteljske skrbi ono što bitno određuje nezadovoljstvo branitelja tim sustavom jest nezadovoljavajuća razina liječničke skrbi i nedovoljna briga koja se vodi o njima kao osobama koje su se iz rata vratile s mnogim i raznovrsnim zdravstvenim problemima ("... liječenje je jako loše organizirano ... invalidi moraju jako dugo čekati na liječničke pretrage ... nije

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

baš do kraja provedena briga prema vojnim invalidima ... (1)"; "... najteži invalidi su ostali zakinuti u pitanju liječničke skrbi ... ne prepoznaje se prava bolest, pravi invalidi i ne daje im se prava skrb ... (4)"; "... materijalna su prava tek dio onoga što invalidima treba ..."; "... premalo se brige vodi o invalidima ... (10)".

Usporedbom hrvatskoga sustava zdravstvene skrbi prema braniteljima s drugim zemljama svijeta dobiva se uvid kako je zdravstvena skrb koja se kod nas provodi na mnogo nižoj razini nego u ostatku svijeta. U SAD-u tako postoji vrlo razvijen sustav veteranske zdravstvene skrbi, kroz koji se veteranima i njihovim obiteljima pruža kvalitetna i složena medicinska skrb u rasponu od primarne do specijalističke zdravstvene pomoći, kroz koji se na poremećaje i bolesti koje su se javile kod ratnih veterana usredotočuje na specifične i traumatske događaje koji su prethodili nastanku poremećaja, a zbog čega se na bolesti ratnih veterana gleda drugačije nego na bolesti ostatka populacije. Iz Zakona o zdravstvenoj zaštiti (NN 121/03.), zdravstvenom osiguranju (NN 149/02.), kao i Zakona o pravima branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji (NN 174/04., 92/05., 02/07., 107/07.), osim u pogledu administrativnih pitanja u smislu oslobođenja od plaćanja zdravstvene participacije i pitanja prednosti, nije moguće pronaći bitnije razlike u zdravstvenom tretmanu invalida Domovinskog rata u odnosu na ostatak stanovništva, a iz čega proizlazi zaključak kako kod nas ne postoji zdravstvena skrb namijenjena isključivo ratnim veteranima, pogotovo u obliku veteranskih bolnica. Na taj je način zanemarena specifičnost glede uzroka bolesti i samih bolesti invalida Domovinskog rata, koji obolijevaju i godinama nakon rata, a što je jedan od razloga neprestanoga povećavanja stupnja njihova invaliditeta i povećanoga mortaliteta ove populacije.

Nezadovoljavajuće zakonodavno i političko stanje

Kao bitno obilježje vlastita društvenog položaja invalidi Domovinskog rata navode nezadovoljavajuće zakonodavno i političko stanje, odraz kojeg jesu izražen birokratizam, a slijede ga dugogodišnja dokazivanja statusa i problemi u ostvarivanju prava ("... sa svoja tri ranjavanja morao sam 6 i pol godina čekati na rješenje o invalidnosti ... (7)"; "... mukotrpa i dugotrajna dokazivanja ... imao sam problema pri ostvarivanju svojih prava ... trebalo mi je 7 godina da dokažem svoj status ratnog vojnog invalida ... (11)").

Nezadovoljavajuće stanje u zakonodavstvu izraženo je nedorečenošću zakonskih normi ("... zakonske norme koje su napravljene nisu baš usklađene sa stvarnim životnim situacijama u kojima se nalaze invalidi ... ima puno kontradiktornosti u zakonskim normama ... (1)"; "... mnogi su uzimali pra-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

va koja nisu imali, a pravi ratni invalidi su u tom dijelu ostali zakinuti ... mnogi su s ozljedama koje ja imam dobili puno veći postotak invaliditeta ... (4)", ograničenim zakonskim pravima ("... ne dopušta se da ostvarimo prava koja nam prema našim djelima i zaslugama pripadaju ... (8)"; "... puno ljudi dobije i više od svojih potreba, puno više nego što im treba, dok drugi ne dobiju ništa ... (7)") te slabom provedbom zakona ("... danas branitelji imaju prednosti pri zapošljavanju, ali ne znam koliko se to zapravo provodi ... (9)"; "... slaba provedba zakona uzrokuje to da je većina branitelja obespravljena i obezvrijeđena ... na papiru nam se sve daje, a u praksi to ide puno sporije ... (11)").

Osnovno obilježje političkoga stanja jest negativan državni tretman u smislu neiskrenog odnosa države prema invalidima Domovinskog rata i pomoći koju pružaju, odnosno ne pružaju, njezine institucije ("... dostojanstvo ratnih vojnih invalida je narušeno samim tretmanom državnih institucija i zakonskim preprekama na koje nailaze... (1)"; "... strukture pomažu braniteljima kalkulantski i uvijek imaju pozadinske motive pomaganja ... mi smo za državne strukture biračko tijelo ... (3)"; "... dali su im davanja, dali su im stan i doviđenja – mole Boga da su što dalje, da ih ne vide ... (10)"). Drugi razlog zbog kojeg invalidi Domovinskog rata političko stanje vide kao nezadovoljavajuće jest neadekvatnost stručnih službi koje se bave braniteljima i braniteljskom populacijom, i to u smislu da ih zastupaju oni koji nisu bili u ratu, pa samim time ne mogu ni razumjeti populaciju branitelja i ratnih invalida i problematiku koja se uz njih veže. Naravno da takvi ne mogu pravodobno i adekvatno odgovoriti ni prepoznati njihove potrebe i prioritete ("... u institucijama sjede i rade ljudi koji nisu bili u ratu, a odlučuju o nama ... (7)"; "... smeta nas što u ministarstvima, odborima veterana i ostalim državnim institucijama nema branitelja ... (10)"; "... većina ljudi zaduženih za problematiku branitelja koji odlučuju o nama nije niti vidjela rat ili je zaboravila što to znači biti branitelj ... (13)").

Nezadovoljavajući društveni položaj

Društveni položaj invalida Domovinskog rata većinom ovisi o ostatku društva, odnosno o samim stavovima, mišljenjima i odnosu dugih ljudi prema populaciji ratnih vojnih invalida. Tako invalidi Domovinskog rata svoj položaj u društvu općenito ocjenjuju nezadovoljavajućim, prije svega zato što prema njima i iskustvu koje su prošli vlada odnos nepoštivanja u društvu ("... sve manje se na nas gleda kao na osobe kojima neke stvari pripadaju i koje su zbog rata izgubile zdravlje ... (4)"; "... sada je svatko počeo voditi svoju brigu ... to nije opravdano, taj odnos 'bilo pa prošlo', jer nikada u životu ništa nije bilo

pa prošlo ... (6)"), kao i negativno postupanje ostatka civilnoga društva ("... društvo na našu populaciju gleda vrlo loše ... sada je postupanje drugih vrlo negativno ... (5)"; "... ljudi nemaju razumijevanja za nas ... ljudi u ovoj sredini ne znaju cijeniti što smo prošli ... gdje god se pojavimo kao vojni invalidi tretira nas se negativno i nikakvih prioriteta prema nama nema ... (7)").

Slijedom negativnoga postupanja očigledni su i negativni stavovi ljudi u okolini, a koji su za invalide Domovinskog rata pojava s kojom se svakodnevno susreću ("... okolina postavlja pitanja zašto smo išli u rat i što smo imali od toga ... dovodi nas se u situaciju da se pitamo tko smo i šta nam je sve to trebalo ... (10)"; "... mnogi nas pitaju zašto smo i za koga išli u rat ... dovode nas u situaciju da se pitamo zašto smo uopće išli ... išao si dobrovoljno da obraniš društvo, a sad propituju naše postupke i motive ... (12)"; "... kada pokažem invalidsku iskaznicu, dobijem odgovor da tko me tjerao u rat, zašto sam išao i što mi je falilo da sam morao ići ... (7)"). Uz navedene negativne stavove ljudi u okolini invalidi Domovinskog rata percipiraju i postojanje animoziteta javnosti prema svim braniteljima i cijelom Domovinskom ratu ("... mislim da je animozitet prema braniteljima postojao od samog početka ... oni koji nisu sudjelovali u Domovinskom ratu, oni nam se protive ... (13)", "... dobar dio javnosti je spram hrvatskim invalidima animozitetan ... (17)"). Osim animoziteta i javno izraženih negativnih stavova, negativan odnos društva javlja se i u obliku ignoriranja samih invalida Domovinskog rata od ljudi u okolini ("... odnos prema nama nije toliko negativan koliko ga nema uopće ... kada i ima nekog odnosa, onda je većinom negativan ... (7)"; "... ljudi polako zaboravljaju gdje smo bili i šta smo prošli i tko su hrvatski ratni invalidi danas i sada ... nismo više uvažavani ... društvo više uopće ne obraća pozornost na nas ... ne mogu reći da je odnos negativan, već prije to da ga uopće nema ... prema braniteljima i invalidima se ponašaju kao da ne postojimo ... (15)").

Nezadovoljavajućem položaju invalida Domovinskog rata pridonosi i činjenica da je njihovo dostojanstvo umanjeno – bilo zbog neprihvatanja od okoline, bilo i zbog toga što nemaju mjesto u društvu u kojem žive ("... nemamo dostojanstvo u toj mjeri koliko smo ga nakon svega očekivali ... naše je dostojanstvo otišlo u negativnom smjeru i palo na još nižu razinu ... (7)", "... ne mogu svi ići u mirovinu, a nema posla, i tako se gubi dostojanstvo ... nisu dobili priliku i satisfakciju da se pokrenu u društvu ... (10)"; "... za nas trenutno nema mjesta u društvu u kojem živimo ... (7)"). Takvom društvenom položaju invalida Domovinskog rata na isti način pridonosi i promijenjen odnos zajednice u odnosu na onaj koji je

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

bio po povratku iz rata ("... dok smo se borili i kada smo se vratili iz rata, društvo nas je tretiralo s dostojanstvom ... u početku su nas cijenili i poštovali ... (4)"; "... u početku su nas tretirali na pozitivan način ... (5)"; "... prema nama su najviše postupali s dostojanstvom neposredno nakon završetka rata ... po povratku iz logora svi su me dočekali i hvalili u tolikoj mjeri da me to začudilo ... danas se to sve razvodnilo ... (8)").

Dosadašnja su istraživanja pokazala kako su percepcija nezadovoljavajućega društvenog položaja u očima ratnih veterana, u smislu nepovjerenja u zajednicu i osjećaja tzv. lažnosti svijeta, uobičajene reakcije do kojih dolazi nakon traumatičnih događaja kao što su rat i ratna zbivanja (Grinker i Spiegel, 1945.). Slično odnosu prema invalidima Domovinskog rata kakav je danas u našem društvu, a kreće se u rasponu od negativnoga do nepostojećega, bio je i još jest i u američkom društvu prema vijetnamskim veteranima. Istraživanja govore kako su stavovi i mišljenja ljudi u zajednici takvi da ili idealiziraju ili omalovažavaju vojnika i njegovo sudjelovanje u ratu, uz istodobno izbjegavanje detaljnijeg ulaženja u bilo koju temu vezanu uz rat i njegovo ratno iskustvo. Na taj se način gubi društvena podrška, a sve što je vezano uz rat zadržava se u segregiranom krugu veterana isključenih iz širega društva (Lifton, 1980.).

Potreba društvene participacije

Većina je ispitanika, kada se radi o dostojanstvu, poseban naglasak stavila na kategoriju društvene participacije kao mogućnosti ravnopravnoga sudjelovanja u životu širega društva i uže zajednice koja ih okružuje. Društvena participacija tako za njih prije svega znači to da imaju svoje mjesto u društvu ("... Da učešće u socijalizaciji i općenito u društvu invalidima bude što lakše i pristupačnije ... kako bi čovjek mogao biti pravi sudionik i pripadnik tog društva (2)"; "... da nas se ne ignorira... da nas uzmu u svoju sredinu i da u svojoj sredini budemo predstavnici nečega ... da imamo mjesto u društvu (7)"; "... da nas se prizna kao dio društva, i to ključan dio (11)"). Osim mjesta u društvu, kao ključan dio društvene participacije nužan za osjećaj dostojanstva invalidi Domovinskog rata ističu radnu aktivnost i osjećaj društvene korisnosti ("... treba što dulje ostati radno aktivan ... da osjete društvenu korisnost (9)"; "... da ljudi dobiju svoje mjesto u društvu ... da imaš šta raditi u životu ... da se pruži prilika i satisfakcija da se pokrenemo u društvu ... (10)"; "... nisu samo materijalna prava čovjeku važna ... tu je i želja za radom, da se osjeća korisnim, da osjeća kao da pridonosi društvu i obitelji (16)").

Slična iskustvima invalida Domovinskog rata jesu i ona vijetnamskih veterana. Tako su istraživanja pokazala da su ra-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

njeni vijetnamski vojnici po povratku iz rata iskazivali osjećaj isključenosti. Budući da je rat kao traumatičan događaj razorio osjećaj povezanosti između vojnika i zajednice kojoj je do rata pripadao, za ponovni osjećaj životnoga smisla ratnih veterana pokazalo se nužnim njihovo uključivanje u širu zajednicu. Rezultati istraživanja pokazali su da je od izvanredne važnosti da se ratnim veteranima, po povratku iz rata, nađe mjesto u društvu kao neka vrsta zaštitničke spona (Herman, 1996.). Ratnim veteranima i invalidima rata društvena je participacija osobito važna jer im daje mogućnost da se vrate na mjesto u društvu kojem su težili i koje su mogli imati prije rata, a koje im je odlaskom u rat naglo oduzeto. Težnja za radnom aktivnošću i osjećajem društvene korisnosti u tom ih smislu ne razlikuje od ostalih ljudi u zajednici, osim po tome što je donekle jače izražena nego kod ostalih upravo zbog ratnog iskustva koje su prošli. To je iskustvo promijenilo njihovo sudjelovanje u društvu u dva oblika. Kao prvo, mjesto u društvu koje su imali do rata potpuno je izgubljeno i naglo zamijenjeno novom neplaniranom ulogom, koja ih je opet, u više pogleda, promijenila i učinila nesposobnima da se vrate na prijeratno mjesto u društvu. Ta se novonastala nesposobnost, s druge strane, kompenzira također novonastalom sposobnošću koju su stekli samim sudjelovanjem u ratu. Činjenica da su sudjelovali u ratu pretpostavlja njihovu snagu i posjedovanje mnogih vještina, pa tako većina branitelja i invalida Domovinskog rata smatra da je to osnova po kojoj ih se treba karakterizirati kao osobe sposobne za društvenu participaciju, koje i nakon rata mogu dati svoj doprinos društvu kao što su ga mogle dati i tijekom rata.

Zaštitni činitelji kao pomoć u svakodnevnom životu

Analizom odgovora ispitanika na pitanje: "U kojim situacijama osjećate da vas se tretira s dostojanstvom?" dobivene su 4 kategorije zaštitnih čimbenika koje ratnim vojnim invalidima pomažu u svakodnevnom životu.

Obitelj i prijatelji kao zaštitni faktor

Za invalide Domovinskog rata primarni zaštitni faktor u njihovu svakodnevnom funkcioniranju jesu obitelj i uzak krug prijatelja. Njihova se zaštitna uloga ostvaruje druženjem s kolegama suborcima i u ostalim oblicima prijateljstava, i to tako da takvom vrstom interakcije imaju osjećaj dostojanstva i percepciju da se prema njima postupa s poštovanjem ("Jedine situacije u kojima osjećam da netko ima poštovanja prema meni jesu one privatne koje uključuju moje prijatelje ... prijatelji se uglavnom prema meni odnose s poštovanjem ... (1)"; "Pozitivno sam tretiran u društvu ... (2)"; "... s prijateljima otići na kavu – e to je već nešto ... druženje mi je isključivo važno ... (14)").

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

Osim s kolegama suborcima i u uskom krugu prijatelja i civilnoga društva, invalidi Domovinskog rata veliko značenje pripisuju i podršci vlastite obitelji, koja se u tom smislu javlja kao drugi čimbenik zaštite kroz koji se jača i potpomaže osjećaj samih invalida Domovinskog rata ("Uživam u djeci, obitelji i društvu prijatelja ... (4)"; "Meni je obitelj pomogla, bila uzdanica i podrška da izdržim sve to ... da supruga i djeca nisu imali toliko razumijevanja za mene, ja ne znam gdje bih danas bio ... (13)").

Dosadašnja istraživanja provedena nad populacijom vijetnamskih veterana pokazala su da ključnu ulogu u oporavku pri povratku iz rata imaju, kao i kod invalida Domovinskog rata, obitelj i najbliži prijatelji ratnih veterana (O'Brien, 1990.). Obitelj i prijatelji u tom se smislu javljaju kao ključni zaštitni faktori kroz koje se vojniku u civilnom društvu pruža sigurnost i zaštita. Istraživanja tako pokazuju da podrška bliskih osoba, odnosno njihova briga i zaštita, može imati i ima iscjeljujući učinak za veterana povratnika u civilno društvo.

Samopoštovanje kao obrambeni mehanizam

Samopoštovanje se smatra posebnim aspektom samopoimanja, koje, po definiciji, opisuje ono što mi mislimo o sebi i kako vrednujemo sebe, a sastoji se od toga što mislimo o vlastitim tjelesnim, osobnim i moralnim značajkama u odnosu prema obitelji i društvenom ja (Pennington, 1997.).

Dosadašnja istraživanja populacije ratnih veterana pokazala su da je ključnu ulogu u izgradnji samopoštovanja vijetnamskih veterana imalo njihovo povezivanje s drugim ljudima (Shatan, 1973.). Takvi podaci naglašavaju vanjske zaštitne čimbenike kao primarno važne za formiranje samopoštovanja, što pokazuje odstupanje od rezultata dobivenih analizom odgovora invalida Domovinskog rata. Za razliku od vijetnamskih veterana samopoštovanje se ovdje javlja kao zaseban unutarnji zaštitni činitelj razlikujući se istodobno od prethodne kategorije koja zaštitne funkcije pripisuje obitelji i prijateljima kao isključivo vanjskim zaštitnim faktorima. Samopoštovanje je u tom smislu izraženo kao i kroz osjećaj ponosa koji invalidi Domovinskog rata osjećaju u sebi i koji im olakšava svakodnevni život ("Ponosan sam na to što sam branitelj i hrvatski ratni invalid ... (1)"; "Ja to nosim u sebi ... ja sam ponosan na to što sam bio ... (12)"; "Osobno nisam čovjek koji je nezadovoljan ... ja mislim da tvoj status ovisi o tebi samome ... koliko se sam trudiš, koliko si ga imao prije u toj ga mjeri imaš i danas ... (13)").

Osjećaj korisnosti

Invalidi Domovinskog rata kao poseban zaštitni čimbenik koji im pomaže u svakodnevnom funkcioniranju i pridonosi njihovom osjećaju dostojanstva navode osjećaj korisnosti. Taj o-

sjećaj koristi stvara se prije svega službenim zaposlenjem, odnosno radnom aktivnošću ("... radno sam aktivan i sudjelujem u radu naše udruge veterana ... ja sam se normalno zaposlio ... (9)", "... tajnik sam udruge veterana ... ja sam po struci magistar i mogao sam naći posao ... (10)"), a ako toga nema, osjećaju korisnosti pridonose raznovrsni hobiji i zanimacije u kojima branitelji nalaze osobno zadovoljstvo ("... ako se ne baviš ničime, onda poludiš ... ja radim oko kuće, vrta, građevine ... (6)"; "Meni nikakva materijalna prava nisu stvar dostojanstva ... nego udruge preko kojih radimo projekte u našem zajedničkom interesu ... (8)").

Ova je kategorija rezultata usko povezana s rezultatima dosadašnjih istraživanja koja su se provodila nad veteranima Vijetnamskog rata, a prema kojima je društveno djelovanje vrlo važno za veterane koji su preživjeli rat. Istraživanja su pokazala da se takvo djelovanje temelji na aktivnoj ulozi u društvu, čime se onda stvara i osjećaj koristi kod samih ratnih veterana, a osim što pomaže u sprečavanju nastanka osjećaja isključenosti ratnih veterana po povratku u mirnodopski život, društveno djelovanje njima pruža i izvor snage za njihove vlastite inicijative. Osobito važnim pokazao se rezultat da sudjelovanje u društvenim naporima jača karakter osobe i njezino samopoštovanje, kao i to da se tim društvenim djelovanjem stvara osjećaj povezanosti ratnih veterana s drugim ljudima (Lifton, 1973.).

Pozitivan tretman i poštovanje u širem društvu

Na pozitivni tretman invalidi Domovinskog rata gledaju prije svega s aspekta zdravstvene skrbi, odnosno bolničkoga tretmana, koji im se pruža kao osobama s invaliditetom. Tretiranje s poštovanjem u bolnicama i ostalim zdravstvenim ustanovama ključno je za njihov osjećaj da su osobe s dostojanstvom ("... u bolnicu su me odmah primili, odmah su me tretirali i činili sve ono što je od početka trebalo činiti ... poštovanje bez obzira što sam bolestan ispunjavalo me zadovoljstvom i osjećajem dostojanstva ... (1)"; "... meni je Grad Varaždin izašao u susret sa svime i sve što mi treba za zdravlje plaćam puno manje no što to realno košta ... postoje neki sustavi i institucije koje nas štite ... neki te doktori cijene ... (6)"). Poštovanje širega društva zaštitni je čimbenik koji se izražava prije svega poštivanjem što ga iskazuju državne institucije – kao pomoć u ostvarivanju određenih prava i kao moralno vrednovanje invalida Domovinskog rata te doprinosa koji su dali društvu ("... država mi je izašla u susret kada su bili otkupi stanova ... (10)"; "... kada nas se vrednuje i spomene u prilikama koje su za to predviđene kao što su dan grada, županije i slično ... (8)"; "... premijer se pred UN-om zahvalio hrvatskim braniteljima za stvaranje ove države ... (9)"). Osim u dr-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

žavnim tijelima, invalidi Domovinskog rata zaštitnu ulogu vide i u raznim udrugama koje se bave braniteljskom problematikom i kroz svoje djelovanje ratnim vojnim invalidima pružaju raznovrsnu pomoć ("... nevladine udruge i udruge iz Domovinskog rata zaista pomažu ratnim invalidima i braniteljima ... (2)").

Slika budućnosti invalida Domovinskog rata

Analizom odgovora ispitanika na pitanje: "Kakvi su vaši planovi za budućnost?" dobivene su 3 kategorije iz kojih se mogu vidjeti tri pogleda, odnosno vizije, kako hrvatski ratni vojni invalidi gledaju na svoju budućnost.

Nejasna slika budućnosti

Nemalen dio invalida Domovinskog rata nema jasnu viziju vlastite budućnosti – tom je dijelu populacije ratnih invalida važan onaj trenutak u kojem se nalaze, pa bi se njihov način života opravdano mogao nazvati život od danas do sutra, odnosno život "za dani trenutak" ("Nemam nikakvih planova ... počeo sam živjeti od danas do sutra ... (1)"; "Sklon sam improvizaciji ... ujutro kada se probudim onda me dan nosi ... (2)"), a kao usko vezano uz takav način života, no opet kao zasebno obilježje nejasne slike budućnosti, izdvaja se i nepostojanje konkretnih planova za budućnost ("... Ja poslije logora planova za budućnost više nemam ... meni je bitna samo ona minuta u kojoj jesam ... (8)"; "... nemam nikakvih planova ... nastojim uživati koliko mogu ... (16)").

Očuvanje zdravlja

Svi ispitanici u ovom istraživanju jesu branitelji s utvrđenim statusom ratnoga vojnog invalida, u koji ulaze razni stupnjevi invaliditeta, odnosno oštećenja organizma, logičan slijed čega jest taj da je većina njih po povratku iz rata svoj život usmjerila prema očuvanju vlastita zdravlja. Njihov je invaliditet ono što im određuje i kontrolira život, pa tako očuvanje zdravlja zauzima prvo mjesto u njihovoj slici budućnosti i budućega života ("... Pokušati na neki način držati te ratne rane pod kontrolom i ne dopustiti da one prevladaju nad cjelokupnim životom ... (4)"; "... treba sada sačuvati ovo zdravlje koje postoji ... (6)"; "Danas mi je primarno sačuvati zdravlje ... (7)"; "... Samo neka je zdravlje u redu i sve će biti riješeno ... (11)").

Iskustva drugih zemalja koja su bila suočena s problematikom ratnih veterana pokazala su da je po povratku iz rata zdravlje ratnih veterana bitno narušeno i da se ni jedan vojnik iz rata ne vraća potpuno zdrav (Herman, 1996.). Vojnici se iz rata vraćaju s raznim bolestima i raznovrsnim dijagnozama, a mnogi obolijevaju i godinama nakon rata, što je po-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

sljedica njihova izravnog sudjelovanja u ratu. Bolesti tih vojnika takve su da mnogi po povratku iz rata stječu status ratnoga vojnog invalida uz tendenciju daljnjeg rasta oštećenja organizma, pa time i povećanja stupnja invaliditeta, ali i mortaliteta te populacije. Takva iskustva zabilježena su i na kraju Domovinskog rata, što objašnjava rezultate prema kojima si je većina invalida Domovinskog rata kao primarni životni cilj postavila očuvanje zdravlja (www.uzgbvu.hr).

Pomoć suborcima

Određeni broj invalida Domovinskog rata svoju sliku budućnosti vidi u pomaganju drugima, pa je tako velik broj njih svoj život posvetio pomaganju kolegama suborcima, nastojeći im pomoći u ostvarivanju prava i skidanju stigme s braniteljske populacije ("Pokušavam ostaviti neki bolji trag u životu i pomagati drugima riješiti status na koji imaju pravo ...; ... pokušavam pomoći ljudima, braniteljskim kolegama i skinuti stigmu s braniteljske populacije ... (3)"; "Pomoći drugim invalidima i braniteljima u ostvarivanju prava ... (7)"; "Pokušavamo pomoći svojim suborcima da lakše prihvate tegobe ... pomožemo im da ostvare svoja prava ... (13)").

Dosadašnjim istraživanjima populacije ratnih veterana spoznalo se koliko veterana po povratku iz rata započinje tzv. preživljeničku misiju. Oni se, naime, osjećaju pozvanima da započnu svoje djelovanje u širem svijetu (Charles i Leventman, 1980.). Riječ je o veteranima koji su svojim životima i proživljenim iskustvom prepoznali neku višu dimenziju koju su uzeli kao polazište za buduće društveno djelovanje. Bit preživljeničke misije jest davanje drugima, a u provedenim istraživanjima takve su osobe priznale da to čine i radi vlastita izlječenja. Njihovo društveno djelovanje poprima razne oblike – od konkretnog angažmana s konkretnim ljudima do apstraktnih intelektualnih nastojanja. Takvi rezultati pokazuju da ima mnogo onih veterana koji svoje traumatično ratno iskustvo pretvaraju u dar drugima, pa svoju energiju usredotočuju na pomaganje drugima koji se nalaze u sličnoj situaciji (Lifton, 1980.).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako aktualna tema i više od 15 godina nakon rata, populacija invalida Domovinskog rata s istraživačkog je aspekta zanemarena tematika. Kvalitativnim istraživanjem samopercepcije društvenoga položaja invalida Domovinskog rata dobiven je uvid u njihova osobna mišljenja, stavove i iskustva, a time i percepcija odnosa društva i zajednice prema njima samima te percepcija njihova vlastita položaja u društvu.

U današnjem se društvu invalidi Domovinskog rata osjećaju stigmatizirano, prije svega zbog toga što se društvo pre-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

ma njima odnosi s predrasudama i stereotipizira ih kao populaciju koja jedinu i isključivu važnost stavlja na materijalna prava i novčana davanja, a što se ovim istraživanjem pokazalo netočnim, jer je vrlo malen broj onih koji su materijalnim pravima pridavali ikakvu važnost. Pokazalo se da stigmatizaciji invalida Domovinskog rata uvelike pridonose mediji, koji stereotipiziranjem i nepoštivanjem načela individualne odgovornosti stvaraju predrasude i negativne stavove prema invalidima rata kod ostatka javnosti. Da se radi o predrasudama i stereotipima, dokazuje činjenica prema kojoj invalidi Domovinskog rata primarno teže društvenoj jednakosti, ne ističući svoj status invalida i ne tražeći povlastice pred ostatkom društva.

Odnos društva prema invalidima Domovinskog rata nalazi se na dva pola – od negativnog pa sve do ignoriranja i nezainteresiranosti, odnosno nepostojanja bilo kakvog odnosa. Negativni stavovi javnosti pojava su s kojom se invalidi Domovinskog rata svakodnevno susreću tako što se propitkuju njihovi motivi odlaska u rat i omalovažava njihova uloga koju su imali u obrani države. Ti negativni stavovi vrlo često prelaze i u izrazito neprijateljske, pa se tako dio društva prema populaciji invalida Domovinskog rata odnosi s izrazitim i otvorenim animozitetom. Specifičnost odnosa društva prema ratnim invalidima jest u tome što je u odsutnosti negativnog odnosa odsutan i onaj pozitivan, s kojim su se invalidi Domovinskog rata susretali nakon povratka iz rata. Na taj način drugi dio javnosti koji nema negativne stavove ujedno nema ni pozitivne, nego prema populaciji invalida Domovinskog rata pokazuje relativnu nezainteresiranost i ignoriranje.

Osobito važno za osjećaj dostojanstva i moralnoga zadovoljstva invalida Domovinskog rata jest njihovo sudjelovanje u društvenom životu zajednice u kojoj žive, a koje se ostvaruje tako da invalidi Domovinskog rata, kao ravnopravni sudionici društva, imaju svoje mjesto u zajednici, i to prije svega u obliku radne aktivnosti, koja bi u njima stvorila osjećaj korisnosti i doprinosa društvu i obitelji. U smislu takva shvaćanja, od društva i države oni ne zahtijevaju materijalna prava, nego svojevrsnu zaštitu u obliku bolje zdravstvene skrbi te pomoć u integraciji i resocijalizaciji kao procesa koji još nisu potpuno provedeni. Iako svoj položaj u društvu ocjenjuju općenito nezadovoljavajućim zbog nedovoljno razvijenoga sustava braniteljske skrbi, kao i nezadovoljavajućega političkog i zakonodavnog stanja, većina invalida Domovinskog rata svoju zaštitu i osjećaj dostojanstva pronalazi u krugu svoje obitelji i najbližih prijatelja, koji se u tom smislu javljaju kao njihovi vanjski zaštitni čimbenici. Osim vanjskih zaštitnih čimbenika koji im pomažu u svakodnevnom životu, jednom di-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

jelu invalida Domovinskog rata od pomoći su i unutarnji zaštitni faktori, izraženi u obliku samopoštovanja, odraz kojeg jest osjećaj osobnog ponosa i osjećaj koristi, koji oni, u nedostatku radne aktivnosti, samostalno pronalaze u aktivnostima koje ih opuštaju i čine zadovoljnim s moralnog aspekta.

Ono što se pokazalo nužnim za poboljšanje položaja i unapređenje društvenoga statusa invalida Domovinskog rata jest usklađivanje zakonskih normi sa stvarnim životnim situacijama u kojima se sami invalidi nalaze, a za što je potrebno u službe i institucije koje se bave braniteljskom problematikom uključiti osobe i stručnjake koji su bili izravni sudionici ratnih zbivanja i koji na taj način tu problematiku gledaju isključivo sa stajališta samih invalida Domovinskog rata. Isto tako, postoji potreba za uvođenjem specifične i složene zdravstvene skrbi i individualizacijom zdravstvenoga tretmana samih invalida Domovinskog rata, kako bi se spriječilo njihovo daljnje obolijevanje, i povećanje invaliditeta i mortaliteta, a kao jedan od načina ostvarivanja dostojanstvenoga postupanja i olakšavanja njihova životnog funkcioniranja.

Ovaj rad je malen doprinos ovom neistraženom području, stoga napominjemo da ovo istraživanje treba nastaviti, uzimajući u obzir ove rezultate dobivene primjenom kvalitativne metodologije kao smjernice te primijeniti kvantitativnu metodologiju uzimajući reprezentativan uzorak kako bismo došli do veće jasnoće u položaju invalida Domovinskog rata.

BILJEŠKE

¹ U daljnjem tekstu rabić će se termin invalidi Domovinskog rata, jer taj termin upotrebljava hrvatsko zakonodavstvo.

² Podaci Državnog zavoda za statistiku, <http://dzs.hr/>

³ Podaci Odbora za ratne veterane, radnoga tijela Hrvatskoga sabora, <http://sabor.hr/>

⁴ NN 44/98., 94/01., 97/02., 86/05., 37/06.

⁵ NN 51/97., 78/03., 119/06.

⁶ NN 41/97., 94/01.

⁷ NN 90/07.

LITERATURA

Charles, R. F i Leventman, S. (1980.), *Strangers at Home: Vietnam Veterans since the War*, New York: Prager.

Deklaracija o Domovinskom ratu (2000.), *Narodne novine* 102/00.

Dinos, S., Stevens, S., Serfaty, M., Weich, S., King, M. (2004.), Stigma: the feelings and experiences of 46 people with mental illness, *British Journal of Psychiatry*, 184: 176-181. <http://bjp.rcpsych.org/cgi/reprint/184/2/176> (24. 10. 2007.)

Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr/> (24. 10. 2007.)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

Dulčić, A. (2003.), *Zakonodavstvo usmjereno protiv diskriminacije osoba s invaliditetom*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Tisak Vijeća Europe.

Frigelj, D. (2003.), *Vojna psihologija*, Zagreb: MORH.

Grinker, R. R. i Spiegel, J. (1945.), *Men under Stress*, Philadelphia: Blakiston.

Herman, J. L. (1996.), *Trauma i oporavak*, Zagreb: Druga.

Komar, Z. i Vukušić, H. (2004.), Posttraumatski stresni poremećaj u populaciji hrvatskih branitelja – precijenjen ili ignoriran problem. U: Kaliterna Lipovčan, Lj., Šakić, V. (ur.), *Hrvatsko društvo danas: psihosocijalni procesi* (str. 103-116), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Lifton, R. J. (1973.), *Home from the War: Vietnam Veterans: Neither Victims nor Executioners*, New York: Simon Schuster.

Lifton, R. J. (1980.), The Concept of the Survivor. U: Dimsdale, J. E. (ur.), *Survivors, Victims, and Perpetrators: Essays on the Nazi Holocaust* (str. 113-126), New York, Hemisphere.

Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava u Republici Hrvatskoj od 2005. do 2008. godine (2004.), <http://www.vlada.hr/hr/content/download/6514/49952/file/56-02.pdf> (17. 10. 2007.)

O'Brien, T. (1990.), *How to Tell a True War Story*, Boston: Houghton Mifflin.

Odbor za ratne veterane, radnog tijela Hrvatskog sabora, <http://www.sabor.hr> (24. 10. 2007.)

Odluka o prodaji poslovnih prostora u vlasništvu Republike Hrvatske u zgradama namijenjenim stambenom zbrinjavanju Hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji, *Narodne novine* 37/06.

Odluka o prodaji poslovnih prostora u vlasništvu Republike Hrvatske u zgradama namijenjenim stambenom zbrinjavanju hrvatskih ratnih vojnih invalida Domovinskog rata i članova obitelji poginuloga, umrloga, zatočenoga ili nestaloga hrvatskog branitelja, *Narodne novine* 34/98.

Odluka o izmjenama uvjeta kredita za poticanje zapošljavanja i samozapošljavanja hrvatskih branitelja, *Narodne novine* 119/06.

Pennington, D. C. (1997.), *Osnove socijalne psihologije*, Jastrebarsko: Naklada Slap.

Pravilnik o dodjeli stambenog kredita članovima obitelji poginuloga hrvatskog branitelja iz Domovinskog rata i HRVI iz Domovinskog rata, *Narodne novine* 78/03.

Pravilnik o načinu utvrđivanja visine kredita za stambeno zbrinjavanje HRVI Domovinskog rata i članova obitelji poginuloga, umrloga, zatočenoga ili nestaloga hrvatskog branitelja, *Narodne novine* 51/97.

Pravilnik o uvjetima, mjerilima, načinu i postupku pod kojima HRVI Domovinskog rata mogu obavljati radove ili usluge, *Narodne novine* 41/97.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

Program stručnog osposobljavanja i zapošljavanja hrvatskih branitelja i djece smrtno stradalih, zatočenih ili nestalih hrvatskih branitelja za razdoblje od 2008. do 2011. godine, *Narodne novine* 90/07.

Shatan, C. (1973.), The Grief of Soldiers: Vietnam Combat Veterans' Self-Help Movement, *American Journal of Orthopsychiatry*, 43: 640-653.

Udruga zagrebačkih branitelja Vukovara, <http://www.uzgbvu.hr> (4. 5. 2008.)

Uredba o dodjeli stambenih kredita članovima obitelji poginuloga hrvatskog branitelja iz Domovinskog rata i HRVI iz Domovinskog rata, *Narodne novine* 97/02.

Uredba o stambenom zbrinjavanju članova obitelji smrtno stradaloga, zatočenoga ili nestaloga hrvatskog branitelja iz Domovinskog rata i HRVI iz Domovinskog rata, *Narodne novine* 86/05.

Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji, *Narodne novine* 174/04., 92/05., 02/07., 107/07.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, *Narodne novine* 121/03.

Zakon o zdravstvenom osiguranju, *Narodne novine* 149/02.

Self-Perception of the Social Status of Disabled Ex-Soldiers (Invalids) from the Croatian Homeland War

Tihana JAŠAREVIĆ, Zdravka LEUTAR
Faculty of Law, Zagreb

This study deals with the status of disabled veterans of the Croatian Homeland War from their own perspective. In its introduction we can find the legislative considering the population of war veterans, and the way society treats them – the disabled veterans in particular. In the qualitative research, which was conducted in November 2007, 17 veterans who have the status of disabled veterans of the Croatian Homeland War participated. The method used was a half-structured interview. The aim of the research was to get insight into the disabled veterans' personal experiences and attitudes that are related to their opinions and experiences in connection with their social status. The research results have shown that a number of categories are of importance for their status in society: stigmatisation, stereotypisation through media, dissatisfaction with the system of care for the population of Homeland War veterans, unsatisfactory legislative and political condition, generally bad social status, and the need for active social participation. The protective factors that help war veterans in their everyday lives were grouped by them into five categories: family and friends as protective factors, self-respect as a defence mechanism, feeling useful, positive treatment and respect from society in general. They

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

expressed their vision of the future in three categories: blurred image of the future, making an effort to preserve health and helping fellow-soldiers. Generally, we can conclude that disabled war veterans are unsatisfied with their status in society, and that they want to actively participate in its processes. They stress the importance of the respect of human dignity and the importance of social support. They see their own future through solidarity among themselves and in making an effort towards rehabilitation and health preservation.

Keywords: disabled veterans of the Homeland War, social status, stigmatisation, social participation, protective factors

Invaliden des Unabhängigkeitskrieges und ihre Wahrnehmung des eigenen Gesellschaftsstatus

Tihana JAŠAREVIĆ, Zdravka LEUTAR
Rechtswissenschaftliche Fakultät, Zagreb

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit den Invaliden des kroatischen Unabhängigkeitskrieges und der gesellschaftlichen Lage, die sie aus eigener Sicht betrachtet einnehmen. Im Einführungsteil wird der Leser mit der diesbezüglich bestehenden Rechtslage und der Einstellung der Gesellschaft bekannt gemacht. An einer qualitativen Untersuchung im November 2007 nahmen 17 ehemalige Soldaten teil, die im kroatischen Unabhängigkeitskrieg gekämpft hatten und denen der Status von Kriegsinvaliden zuerkannt worden war. Die Untersuchungsteilnehmer wurden im Rahmen eines semistrukturierten Interviews befragt mit dem Ziel, Einblick in die persönlichen Erfahrungen und Einstellungen der Kriegsinvaliden bezüglich ihrer gesellschaftlichen Position zu gewähren. Als Ausschlag gebende Kategorien, die den gesellschaftlichen Status der Kriegsinvaliden bestimmen, erwiesen sich folgende Umstände: Stigmatisierung der Invaliden, Stereotypisierung in den Medien, Unzufriedenheit über das System der Gesundheitsfürsorge, unbefriedigende Rechtsgrundlage sowie politische Lage „zur Regelung des gesellschaftlichen Status“, unbefriedigende gesellschaftliche Stellung sowie Bedürfnis nach gesellschaftlicher Beteiligung. Als Faktoren, die das Zurechtfinden im Alltag erleichtern, wurden folgende fünf Kategorien genannt: Familie und Freunde als Rückhalt und Schutzfaktor; Selbstrespekt als Mechanismus zur Selbstverteidigung; das Gefühl, nützlich zu sein; positive Behandlung und Respekt im weiteren gesellschaftlichen Umfeld. Im Hinblick auf die Zukunft wiederum seien folgende Kategorien Ausschlag gebend: Ungewissheit, Gesundheitsfürsorge und Hilfeleistungen für ehemalige

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 93-116

JAŠAREVIĆ, T.,
LEUTAR, Z.:
SAMOPERCEPCIJA...

Waffenbrüder. Aufgrund der Ergebnisse kann man schließen, dass die Invaliden des kroatischen Unabhängigkeitskriegs mit ihrem sozialen Status unzufrieden sind und aktiv am gesellschaftlichen Geschehen teilnehmen wollen. Die Umfrageteilnehmer unterstreichen, wie wichtig die Achtung der menschlichen Würde und soziale Unterstützung seien. Als richtungweisend für die eigene Zukunft sehen sie Solidarität mit den einstigen Waffenbrüdern, eine angemessene gesundheitliche Fürsorge und Bemühungen um die eigene Rehabilitation.

Schlüsselbegriffe: Invaliden des kroatischen Unabhängigkeitskrieges, gesellschaftliche Stellung, Stigmatisierung, Teilnahme am gesellschaftlichen Geschehen, Schutzfaktoren